

ФИЛОЛОГИЯНИНГ
ДОЛЗАРБ МАСАЛАЛАРИ

ХАЛҚАРО ИЛМИЙ КОНФЕРЕНЦИЯ МАТЕРИАЛАРИ

ACTUAL PROBLEMS OF PHILOLOGY

MATERIALS OF THE INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ФИЛОЛОГИИ

МАТЕРИАЛЫ МЕЖДУНАРОДНОЙ НАУЧНОЙ КОНФЕРЕНЦИИ

60

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ФАНЛАР АКАДЕМИЯСИ
ЎЗБЕК ТИЛИ, АДАБИЁТИ ВА ФОЛЬКЛОРИ ИНСТИТУТИ
ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС
ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ
БУХОРО ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ
ҚЎҚОН ДАВЛАТ ПЕДАГОГИКА ИНСТИТУТИ

**ФИЛОЛОГИЯНИНГ
ДОЛЗАРБ МАСАЛАЛАРИ**

ACTUAL PROBLEMS OF PHILOLOGY

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ФИЛОЛОГИИ

---

*Филология фанлари доктори, профессор Шоира Нематовна
Ахмедова таваллудининг 60 йиллиги муносабати билан
ўтказилган халқаро илмий конференция материаллари*

*Materials of the International scientific conference Organized on
the occasion of the 60th anniversary of Doctor of Philology, Professor
Shoira Nematovna Ahmedova*

*Материалы Международная научная конференция
организована к 60-летию со дня рождения ученой, профессора
Бухарского государственного университета Ахмедовой Шоиры*

---

*2020 йил 24-26 декабрь. Ўзбекистон
December 24-26, 2020, Uzbekistan
24-26 декабря, 2020 г. Узбекистан*

**«ТУРОН-ИҚБОЛ» НАШРИЁТИ
ТОШКЕНТ - 2021**

Ҳайитов ШАВКАТ,
филология фанлари доктори
Аҳмадова МАҲБУБА,
БухДУ санъатшунослик факультети
3-босқич талабаси
(Ўзбекистон)

ИЛМ ҲАҚИҚАТИ

Алишер Навоий талқинича, инсон табиатидаги ақлий камолот ва ахлоқий баркамолликнинг таянч омилларидан бири – илмга эътибордир. Бундай инсоний камолотнинг негизи ёшлиқдан шаклланади. Алишер Навоий «Хамса»сида Фарҳод, Қайс, Искандар, Моний, Фаррух, Жуна каби ўнлаб образлар мисолида илм эгаллаш шахс камолотининг муҳим шарти сифатида тасвирланган. **Илмга ташналик**, фавқулодда истеъдод ва қобилият бу тимсолларда болалиқданоқ ўзидан хабар беради. Фарҳоднинг ўн ёшидаёқ ўз замонасидаги барча фан асосларини ўрганиб олиши, ундаги илм ҳақиқатига беҳад интилишнинг самараси сифатида талқин қилинади. Мажнун тимсолида ҳам айни хусусият намоёндыр:

*Оз вақтда айлади замона
Они бори илм аро ягона [3, 69].*

Тили чиқиб, нутқи равонлашган даврдан бошлаб ўткир фикри билан фалакнинг бутун сирларини очишга қодир аллома Нақумоҳисдан таълим олган Искандар «бори илм аро соҳиб камол» бўлиб етишади.

Илмга шахс камолотининг муҳим белгиси сифатида қараш Алишер Навоийнинг насрий асарларида ҳам кузатилади. Шуниси муҳимки, насрий асар қаҳрамонларида ҳам илмга чанқоқлик табиий эҳтиёж сифатида ёшлиқнинг тоза ниҳолида куртак отади. «Ҳолоти Саййид Ҳасан Ардашер»дан ўқиймиз: «Чун алар кичик ёшдин фазойилу камолот иктисобиға авқотларин сарф қилур эрмишлар»[5,89]. Улуғ адиб наздида, ёшлиқда олинган билим дунёни англаш, Ҳақ ва ҳақиқат сирига етиш сари ташланган илк қадамдыр. Инсоний баркамолликнинг дебочаси ҳам ўша қадамдан бошланади. Шундан бўлса керак, Алишер Навоий талқинидаги баркамол инсонлар хоҳ тарихий шахс, хоҳ орзу-мушоҳада асосида яратилган тахайюлий образ бўлсин зукколиги, илм бобидаги нодир истеъдоди билан ўз тенгқурларидан ажралиб туради. Улардаги бундай олижаноб туйғулар ўша қаҳрамон униб-ўсаётган муҳитнинг закий кишилари томонидан тез илғаниб, эътироф этилади, асраб-авайланади. Мана, Навфалнинг Мажнун таърифида Лайлининг отасига ёзган мактубидан бир байт:

*Хайлинг аро касби илм қилмиш,
Оламда неки илм бор – билмиш[3,159].*

«Ҳолоти Саййид Ҳасан Ардашер»да ҳам мавзунинг айна қирраси қайноқ меҳр ва қалб ҳарорати билан қаламга олинган: «Бот абнойи жинсдин ҳар билик бобида мумтоз, балки кўпрак замоннинг табъ ва фазл аҳлига фойиқ ва сарафроз бўлубдурлар»[5, 89]. Алишер Навоий Саййид Ҳасан ўрганган фанларни бирма-бир рақам қилади: сарф ва наҳв (грамматикага оид илмлар), луғат ва арабият, мантиқ ва калом, фикҳ ва ҳадис, тафсир, шеър ва муаммо, таърих, нужум ва адвор...[5, 90]. Замонасининг йигирмага яқин фанлари бўйича оз вақтда камолот касб этиш учун зўр ҳавас, кучли иштиёқ зарур эди. Эҳтимол, мажбурият ортида икки-уч фанни ўрганиш мумкиндир. Аммо ўндан ортиқ илмни мукамал билиш учун илоҳий истеъдод ва катта қунту меҳнат талаб қилинади. Илм талабгорининг бундай саъю ҳаракатини Илоҳни билиш, унга етиш мақсадида жону дили билан ҳаракат қилаётган, кўзу кўнгли билан Ҳаққа юзланган солиқ ҳолатига ҳам қиёслаш мумкин. Ана шундай таважжуҳ оқибатидагина илм камол топади. Қадамини тариқат водийсига барқарор қўйган дарвешнинг вужуди машаққат саҳросида роҳатланганидек, бундай илм соҳибининг юраги илм ўрганишу ўргатишдан ҳаловат туяди. Саййид Ҳасан дунёвий илмлар бобида шундай мақомга етган: «Алар зоҳир улуми иштиғолидин фароғат топибдурлар»[5,90].

Аммо одам фақат илмий истеъдоди билан улуғлар назарида аржуманд бўлмайдди. Аксинча, илм ўрганишдан мақсад обрў орттириш, элга танилиш бўлса, бундай илм соҳиби икки дунёсини куйдиради. Бу хусусда Расули акрам (САВ) шундай деганлар: «Кимки илмни уламолар олдида фахрланиш, нодонлар билан баҳслашиш ёки одамларнинг диққатини ўзига тортиш мақсадида ўрганса, унинг жойи жаҳаннамдир»[1].

Чунки бундай илм олишнинг замирида риёкорлик ва манманлик ётади. Риёкорлик – яхшилик ниқобига ўралган ёвузлик. Манманлик эса барча разилликларнинг ибтидосидир. Шунинг учун ҳам машҳур донишманд Абу Ҳошим Сўфий: «Юракдан кибр разолатини ювишдан кўра, тоғни игна учи билан кўпориш осон», – дейди[2, 5].

Худпарастлик шундай бедаво дардки, худбин кимса ўз нафси, ўз кўнгли, ўз зоти, ўз сўзини барчадан азиз санайди. Унинг ҳар қандай номаъқул иши ўзига хуш, ёқимли ва чиройли кўринади. У ўз табиатидаги қусурларни мутлақо кўришни истамайди. Нуриддин Абдураҳмон Жомийнинг қуйидаги байти бу хусусда ёрқин тасаввур пайдо қилади:

***Кибрсизлик лофин урма уни кўрмоқдан кўра,
Қоронғу тун чумолининг изин кўрмак осонроқ [2,5].***

Алишер Навоий «Маҳбубул-қулуб»ининг ўнга яқин танбиҳида худпарастлик ва унинг инсоният маънавий оламига етказадиган зарари ҳақида фикр юритилади. Танбиҳларни мутолаа қилар эканмиз, манманликка берилган кимсалардан улуғ жафолар кўрган, бошдан оёқ жабру ситамлар алангасида ёнган олижаноб қалб соҳибининг руҳий оғриқларини аниқ ҳис қиламиз. Улуғ мутафаккир мутакаббир кимсаларнинг «кўпига» бу фақи-

ри мазлум номақдур риоятлар еткурубдур ва муқобалада номаҳсур зулм ва тааддиларни кўрубдур ва кўрмасга солиб кечурубдур...», – дея таассуф билан ёзар экан, Аллоҳга муножот қилиб такаббур одамларни «инсоф ҳарамига хос қилиши»ни, ўзини ва бошқа мазлумларни уларнинг жабридан халос этишини ўтиниб сўрайди[4, 75]. Бешинчи танбиҳ ниҳоясида берилган қитъада эса зотида юз хил кибру иллатлар мавжуд бундай кимсалар дардига «фано кўрасининг ўти»гина даво бўлишини қатъий таъкидлайди. Алишер Навоий таъкидича, фақат фақр тарийқи, фано кўрасининг ўтигина кибр томирларини қуритишга қодирдир. Шунинг учун улуғ адиб «фақри зотий ва фони жибилий» Саййид Ҳасан шахсидаги туғма хоксорликни, тавозуъ ва ҳаёни кибрга мубтало бўлганларга ибрат қилиб кўрсатади. Юқорида номлари келтирилган фанларни кўпчиликдан яхшироқ билган Саййид Ҳасан «...ҳаё ва адаб жиҳатидан, ҳам бировга илзому хижолат етмасун деб, кўп сўз айтмас эрмишлар, балки кўп мажолисда такаллум ҳам қилмас эрмишлар»[5,90]. Мазкур жумла мантиқи кўчирганимиз ҳадис мазмунига тесқари (зид) қиёслаш оқибатида уйғунлашади.

Нега, Саййид Ҳасанни болалик давриданок Бойсунғур Мирзодан тортиб шаҳарнинг жами алломаларига қадар тенгқурларидан устун қўядилар, қадр-қимматини баланд тутадилар? Чунки одобли ёшнинг муома-ла-муносабатида эл-улус улуғворлик кўради. Тавозуъ ўз соҳибини халқ назарига салобатли қилиб кўрсатади. Ана ўша олижаноб фазилатлари туфайли замонасининг маърифатли инсонлари, юртнинг улуғлари қалбида истиқболли ёшга нисбатан самимий муҳаббат уйғонади ва бундай меҳр кўнгиллар мулкида мангу ўрнашади. Алишер Навоий таъкидича, бундай гўзал одобу тавозуъ Саййид Ҳасаннинг «зотида ғолиб», аслу насабида бор. Шайх Муслиҳиддин Саъдий таъбири билан айтганда, булут ҳаёт ёмғирини қуйгани билан тол дарахтида мева пишмайди. Бўйра тўқишга ярайдиган қамишдан минг уринган билан шакар олиб бўлмайди. Шўрхок ерда гул унмайди, лолаю гул боғда, ширин заминда кўкаради [7, 14,16].

Саййид Ҳасанни ёшлигиданок барчага суюкли қилган яна бир аслий (зотий) фазилати бор. Бу – ҳаё. Алишер Навоий талқинича, ҳаё мавжуд бўлган вужудда вафо ҳам бор. Вафо билан ҳаё икки эгизак фарзанд кабидир. Улар бир булоқнинг икки кўзи, бир нақшин олманинг икки палласи янглиғ пайванд, ажралмасдир. Қайси инсон табиатидаки ҳаё бўлса, унда вафо ҳам барқарордир. Аммо ҳаё билан пайваста вафо шундай пок хилқатли маҳбубаки, у аслу насаби тоза, табиати беғубор бўлмаган кимсага ром бўлмайди. «Бу икки ҳамзод фарзанд» табиатида шубҳа, гумон, қизғанчиқлик, гина-кудурат, ҳасаддан асар бўлмаган кишиларнинг вужудидан макон тутади. Шунинг учун ҳам вафо ила пайваста ҳаё гулини давр чаманидан топиш маҳолдир. Баъзида жаҳон гулшани вафо зийнатида бўшаб қолгандек, инсоният боғида ҳаё гулининг муаттар ҳидлари таралмаётгандек, замон вафосизлар кўнгли билан сирлашаётгандек таассурот қолдиради. Аммо кишилик дунёсининг сардафтари – комил инсонларнинг вафо ила пайваста ҳаё қуёши мангуга дунё зимистонини ёритиб туради. Шунинг учун ҳам Алишер Навоий: «Ҳар кимда бу икки йўқ – андин одамийлик келмак имкон йўқ... Комиллар – аҳли ҳаё ва ноқислар – беҳаё», – дея битади [6, 114].

Адабиётлар

1. Баҳром Ҳ. Яхши ният – барака калити. //Ислом нури, 2003,1-сон.
2. Жомий А. Баҳористон. –Тошкент: “Ёзувчи”, 1997, 112 бет.
3. Навоий А. Лайли ва Мажнун. Мукаммал асарлар тўплами. 20 жилдлик, 9-жилд. –Тошкент: “Фан”, 1992, 356 бет.
4. Навоий А. Мукаммал асарлар тўплами. 20 жилдлик, 14-жилд. –Тошкент: “Фан”, 1998. – 304бет.
5. Навоий А. Ҳолоти Саййид Ҳасан Ардашер Мукаммал асарлар тўплами. 20 жилдлик, 15-жилд. –Тошкент: “Фан”, 1999, 236 бет.
6. Навоий А. Маҳбубул-қулуб. Қиёсий матн. Москва – Ленинград: изд. АН СССР, 1948, – 174 бет.
7. Саъдий Шерозий. Гулистон. –Тошкент: Абдулла Қодирий номидаги Халқ ме- роси нашриёти, 1993. –101 бетлар.

Қобилова З.,
Кўқон ДПИ доценти
Тешабоева З.,
ТДТУ катта ўқитувчиси
(Ўзбекистон)

АМИРИЙ ШЕЪРИЯТИНИНГ БАДИИЙ-ЭСТЕТИК ТАЪСИР КЎЛАМИ

Аннотация. Мақолада Кўқон адабий муҳитининг асосчиси ва истеъдодли шоир Амирийнинг бадиий-эстетик таъсир доираси Кўқон ва Хоразм шоирлари ижоди ми- солида ёритиб берилган.

Аннотация. В статье на примере произведений кокандских и хорезмских поэтов проиллюстрирован масштаб творческого и эстетического влияния основополож- ника кокандской литературной среды и талантливого поэта Амирии.

Annotation. The article describes the scope of creative and aesthetic influence of the founder of the literary environment of Kokand and the talented poet Amiri on the example of the works of poets of Kokand and Khorezm.

Калит сўзлар: адабиётшунослик, адабий танқид, адабий муҳит, Амирий ижоди, бадиий-эстетик таъсир, Хоразм шоирлари.

Ключевые слова: литературоведение, литературная критика, литературная атмосфера, творчество Амирия, художественно-эстетическое влияние, поэты Хо- резма.

Key words: literary criticism, literary criticism, literary atmosphere, creativity of Amiry, artistic and aesthetic influence, poets of Khorezm.

Кўқон адабий муҳитининг асосчиси ва етакчиси Амирий Мавлоно Лут- фий, Абдурахмон Жомий, Алишер Навоий, Муҳаммад Фузулий, Соиб Табри- зий, Мирзо Бедил каби Шарқ мумтоз сўз санъатининг забардаст намоянда- лари мактабида таҳсил олиб, маҳоратини камолга етказган ва ўзидан ке- йинги шоирлар учун чин маънодаги ижодий раҳнамога айланган ўзига хос ва бетакрор истеъдод соҳибидир. Айниқса, туркий ва форсий шеърятнинг Навоий ва Бедил каби муаззам сиймолари “панжасига панжа” ургани –

МУНДАРИЖА

I БОБ ЗИЁГА ИНТИЛГАН УМР ИБРАТИ..

Бахтиёр Назаров, Қурдош Қаҳрамонов. Юксалиш	4
Обиджон Ҳамидов. Ибратли фаолият соҳибаси	6
Мамиржон Атаджанов, Зебо Қобилова. Олиманинг серқирра фаолияти	8
Алмаз Улвий Биннатова. Олималик саодати	9
Салимахон Мирзаева, Зилола Раҳмонова. Олиманинг нурли йўли	11
А. Сабирдинов, Г. Орипова. Илм билан безанган умр	13
Давронова Шоҳсанам. Адабий танқид жанрлари тадқиқотчиси	14
Зулайҳо Раҳмонова. Қўнгил тарихидаги устозлар	16
Нусратова Ҳамида. Устоз – юксак маънавият тимсоли.....	18
Қодирова Насима. Устоз йўли – ибрат мактаби.....	20
Go'zal Zoyirova. Ustoz oldida mudom ta'zimdamiz	22
Лайло Шарипова. Устоз ибрати	24

II БОБ МУМТОЗ АДАБИЁТГА ОИД ТАДҚИҚОТЛАР

Эргаш Очилов. Огаҳийнинг Навоий ғазалларига мухаммаслари	27
Абдуллаева Марғуба. Ҳикоят жанрининг адабий хусусиятлари	31
Амонова Зилола. Муқаррар санъати жозибаси	36
Axroqova Zufnunabegim. Sharq tasavvuf adabiyotida pir-muridlik munosabati.....	42
Ələkbərova Lalə Zakir qizi. Əlieir Nəvainin XX əsr Azərbaycan əairlərinə təsiri	46
Музаффар Маматқулов. Бадий тасвир воситаси имкониятлари ва Нишотий маҳорати ...	52
Askarova Maftuna. O'zbek mumtoz adabiyoti timsollar tasnifi.....	56
Бозорова Л. Ш. Замонавий шеърятда ҳадисларнинг бадий талқинлари ..	60
Baxshilloeva Nilufar. "Nazmul-javohir" ruboiylarida islom farzlari talqini	64
Ibotova Madina Otabek qizi. O'zbek mumtoz adabiyotida me'roj tasviri	67
Murodova Gulchehra. "Hayrat ul abrор" dagi XIII bobning nashriy tafovutlari	70
Пирназарова Манзура. Лирик қаҳрамон руҳияти тасвирида шоир маҳорати	74
Rajabov Dilshod, Samiyeva Mahliyo. Adib Ahmad Yugnakiyning tazoddan foydalanish mahorati	78
Ражабова Маърифат. Навоий муаммолари бадий такомилда фольклорнинг таъсири ...	82
Раҳмонова Зулайҳо. Ирфоний адабиётда "Ўлмасдан бурун ўлинг" ҳадиси талқини.....	87
Temirova Mohichehra. Alisher Navoiyning "Layli va Majnun" dostoni na't bobi nashrlarining qiyosiy tahlili.....	92
Ғайипов Дилшод. Шеърӣ санъатлар шоир бадий маҳоратининг ифодачиси сифатида ..	95
Ҳайитов Шавкат, Аҳмадова Маҳбуба. Илм ҳақиқати	106
Қобилова З. Тешабоева З. Амирий шеърятининг бадий-эстетик таъсир кўлами	109
Қуролова Инобат. Мумтоз матн ва луғатлар билан ишлаш	115
Gulhayo Amrulloeva. «O'qish» kitoblarida buyuk mutafakkirlar haqidagi rivoyatlar hamda ular aforizmlarining yoritilishi	117

III БОБ XX-XXI АСР ЎЗБЕК АДАБИЁТИ ТАДҚИҚИ ВА ТАЛҚИНИ

Бахтиёр Назаров. Замон ва Абдулла Орипов шеърятини	125
Иброҳим Ҳаққул. Бедор юрак иқболи бедор бўл, бедор бўл, бедорларга ёр бўл.....	135
Баҳодир Карим. Вадуд Маҳмуд ва Фитрат	142
Муродов Ғайрат. Болалар шоири.....	147
Раҳматулла Баракаев. Турсунбой Адашбоев ижодида бадий санъатларни кўллаш маҳорати.....	151